OTOBİYOGRAFİ SANATININ RUS EDEBİYATINDAKİ İZDÜŞÜMÜ*

Serdar METREŞ**

Eda H. TAN METREŞ***

Özet

Bireysel deneyimle biçimlenen bir sanat anlayışı olan otobiyografi, edebiyatın önemli bir ögesidir. Otobiyografi sanatı, bireyselliğin keşfiyle öne çıkan kişisel unsurları; itiraf, anı yazısı vb. metinlerle somutlaştırır. Bu yaklaşım, Rus edebiyatı özelinde itiraf, vaaz, özyaşamöyküsü, günlük vb. metin türlerinin tek bir potada eritilmiş biçimini ifade eder. Söz konusu yaklaşımın tarihsel gelişimi; yaşamı üzerine fikir beyan eden bir sanatçının kendi diliyle konuşma çabasını ortaya koymasının yanı sıra, her dönemde farklı biçimlerle okura sunulan bir aktarım sürecine de işaret eder. Batı edebiyatında ortaya çıkışı bireyle yakından ilişkili olan otobiyografi sanatının Rus edebiyatındaki seyri de bireysellikten ayrı düşünülemez. Zira XVII. ve XVIII. yüzyıllarda *benin* ortaya çıkışıyla otobiyografi sanatının Rus edebiyatındaki yansıması bireysellelikle bütünleştirilmeye başlar. Rus edebiyatında başlı başına bir tür olarak otobiyografinin doğuşu ise XVIII. yüzyılda ortaya çıkan yeni metin türlerine verilecek isim arayışlarıyla söz konusu olur. Başlangıçta yazarın niyetini ortaya koyan, eserin içeriği hakkında bilgi sunan bu yaklaşım tarihsel süreç içinde farklı yöntemlerle aktarılır. Diğer bir ifadeyle ilk etapta öne çıkan kapsamlı, açıklayıcı aktarımdan simgesel ve bireysel olana bir yönelim olur. Böylelikle standartlaşmadan uzaklaşan bu evrilme sürecinde metinsel düzlem bireysel bir çizgide gelişme gösterir. Bu çalışmada, yazar ve anlatıcının özdeş, anlatılan olayların ise yazarın seçimine tabi olduğu otobiyografi sanatının Rus edebiyatındaki gelişim süreci, her dönem içinde öne çıkan aktarım biçimleri özelinde, tarihsel bir perspektifle, genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otobiyografi, otobiyografi sanatı, Rus edebiyatı, metinsel bağlam.

THE PROJECTION OF THE ART OF AUTOBIOGRAPHY ON RUSSIAN LITERATURE

Abstract

Autobiography, which is an understanding of art shaped by individual experience, is an important element of literature. The art of autobiography embodies the personal elements that come

* Bu çalışma "Otobiyografi Sanatı Bağlamında Maksim Gorki'nin 'Çocukluğum', 'Ekmeğimi Kazanırken' ve 'Benim Üniversitelerim' Üçlemesi" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

** :Öğr. Gör.

*** Dr. Öğr. Ü. Akdeniz Üniversitesi. edahtan@gmail.com

to the fore with the discovery of individuality, such as confessions and memoirs texts. This approach expresses the melted form of text genres in a single pot such as confession, sermon, autobiography and diary on Russian literature. The historical development of the text types in question not only reveals the effort of an artist who expresses his thoughts on his life to speak in his own language, but also points to a transfer process that is presented to the reader in different forms in every period.

The course of the art of autobiography in Russian literature, whose emergence is closely related to the individual in Western literature, cannot be considered apart from individuality. Since the emergence of the *self* in the 17th and 18th centuries, the reflection of autobiography in Russian literature has begun to integrate with individuality. The birth of autobiography as a genre in Russian literature begins with the search for names to be given to new text types that emerged in the 18th century. This approach, which reveals the intention of the author at the beginning and provides information about the content of the work, is conveyed in different ways in the historical process. In other words, there is an orientation from the comprehensive, explanatory transference that comes to the fore in the first place to the symbolic and individual. Thus, in this evolution process away from standardization, the textual plane develops in an individual line. In this study, the development process of the art of autobiography in Russian literature, in which the author and the narrator are identical, and the events narrated are subject to the author's choice, are discussed in a general framework, with a historical perspective, in particular the transmission forms that stand out in each period.

Keywords: Autobiography, art of autobiography, Russian literature, textual context.

Giriş

Otobiyografi (autobiographie) sözcüğü ilk kez 1797 yılında İngiliz yazar İsaac D'Israeli'nin "Miscellanies" adlı kitabı için kaleme alınan bir tanıtım yazısında geçer [Yunanca *auto* (kendi, özü), *bios* (yaşam), *graphein* (yazmak) anlamını taşır] (Aksoy, 2009: 21). Norveçli araştırmacı William Taylor otobiyografi için *öz yaşam biyografisi* ifadesini kullanır (Doğan 1993: 106). Araştırmacı L. William Randall'a göre ise gerçekten yazılı bir metinle sonuçlansın ya da sonuçlanmasın otobiyografik eylem kurmaca bir süreçtir. "Çünkü otobiyografi yazarı 'asıl' hikâyeyi değil 'bir' hikâyeyi anlatır ve bunu 'şu' değil, 'bu' yolla yapar. Dolayısıyla bu, yalnızca bir eylem değil, bir sanattır: hem bir bellek sanatı, hem bir düşlem sanatıdır" (Randall 2014: 259).

Otobiyografi sanatı yazar ve kahramanları arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve onların birbirlerini temsil sürecini hem zamansal hem mekânsal olarak görmek, anlamak ister. Anlatıcı¹ kendi anılarına ve aktardığı anı anlatımına belirli bir mesafeden bakıyorsa, o zaman bellek mekanizması devreye girer. Mihail Bahtin'in belirttiği üzere; "Başkası ve onun yaşamı hakkındaki geçmişe ait birikim, özünde bir seyretme eyleminden ya da kendi yaşamını anımsama sürecinden farklıdır: Bellek, bir yaşamı veya onun evrelerini biçimsel olarak resmeder ve yalnızca estetik olarak üretkendir" (Bahtin 2000:130). Otobiyografinin bellek kavramıyla ilişkilendirilmesi, bir yazarın varlığını hissettirmesinin yanı sıra, yazarın kaleminden çıkan bir metnin varlığını da ifade eder. Sesin yazıya dönüştürülmesiyle doğallığı bozulan söz, araştırmacı Walter Ong tarafından "cennetten düşüş" benzetmesiyle ifade edilir. Ong'un hatırlanması gerekenlerin kâğıda dökülmesine dair bu ifadesi Sokrates'in *canlı söz* tanımlamasını çağırıştırır. Zira Sokrates belleği zayıflattığı düşüncesiyle yazıya şiddetle karşı çıkmıştır (Cluzeau, 2009: 14).

Bireysel belleğin kökenini ve ilksel niteliğini savunan görüş, gündelik dil kullanımı ve bu kullanımı destekleyen temel psikoloji ile yakından ilişkilidir. İster bilişsel, ister pratik, ister duyuşsal alanlarda olsun hiçbir yaşam deneyiminde öznenin bütünsel katılımı yadsınamaz. İnsan bir şeyi anımsadığında kendi kendini anımsar. Batı'da itiraf geleneğiyle kurumsallaşan kendilik, romantizmin hâkimiyetinde bir kimlik edinir. Kendiyle bütünleşmiş, özneliğini temsil etmekten kaçınmayan birey, XIX. yüzyıl romantizm akımının izini taşır. Dolayısıyla yaşama sanatının bir hikâye oluşturmakla ortak yanları olduğundan söz edilebilir. Psikolog Jerome Bruner'in ifadesiyle; "Yaşanan haliyle bir hayat, anlatılan haliyle bir hayattan ayrılamaz" (Bruner, <https://philpapers.org/rec/BRULAN-2>, 22.12.2018).

Farklı türlerdeki otobiyografik eserler, bir dizi ortak gösterge ile ifade edilir, bunlar: özyaşamöyküsünü yeniden oluşturmak; bir metin yaratırken kendini ortaya koymak; zamanın ötesine geçmek; yazarın ve anlatıcının ya da anlatıcının veya başkahramanın kimliğiyle geçmişe dönük bir anlatım düzlemi oluşturmaktır (Nikolina, 2017: 12). Tüm bu unsurlar otobiyografi sanatının incelenmesi aşamasında önemli bir rol üstlenir. Otobiyografik metinler geçmişte kalmış bir yaşamı yeniden canlandırmaya olanak sağlar: Kaybolmuş eşyaların, unutulmuş sözcüklerin, yok olmuş olguların ve temsillerin dünyasını bugüne taşır. İncelenen metinler dilin ve kültürün farklı yönlerini ele alan disiplinler için önemli bir kaynaktır.

¹ "Anlatıcı-figür"ler, gerek özyaşam olgularıyla ve gerekse gözden kaçmayan bir içsel-düşünsel tutum yakınlığıyla çoğu kez yazara – özdeş olmasalar da – son derece yakın dururlar. Örneğin, özyaşamöyküsü olan eserlerde (otobiyografilerde) bu durum iyice görülür: L. Tolstoy'un "Çocukluk", "Ergenlik Yılları", "Gençlik Çağı" ve N. Ostrovski'nin "Ve Çeliğe Su Verildi" eserleri, gibi. Ancak, anlatıcı olarak ortaya gelen kahramanların, gerek yazgılarının, gerekse yaşam anlayışlarının ve yaşantılarının yazarinkinden farklı olduğu durumlar çok daha fazladır: Örneğin, Defoe'nun "Robinson Crusoe", Dostoyevski'nin "Delikanlı", Çehov'un "Yaşamım" eserleri gibi (Pospelov, 2005: 281).

1. Otobiyografi Sanatının Metinsel Bağlamı

Edebiyatın derinlik kazanması ve metin türleri arasında bir ayrım oluşmasıyla tematik türler geç de olsa varlık göstermeye başlar. Bu bağlamda otobiyografi türünün terminolojik anlamı, ilk kez 1836 yılında Akademi Sözlüğü’nde (Fransa’da) *autobiographie* sözcüğü adı altında, “elle yazılmış, kendi kaleminden çıkmış metin” açıklamasıyla dile getirilir. Bu sözcük, şimdiki modern anlamıyla 1844 yılında İngilizce-Almanca kraliyet sözlüğünde yer bulur (Nikolina 2017:8). Mihail Bahtin’in ifade ettiği gibi otobiyografi türünün gelişimi, yazarın düşünsel odağını yansıtan süreçle ilişkilidir. Yaşanmışlıklar üzerine aktarılan bilgi; karmaşık bir zaman perspektifine sahip olan ve anlatıcının geçmişini, kendisini, bu dünyaya olan farkındalığını, hayat anlayışını gözler önüne seren bir metne dönüşür (Bahtin, 1986: 417). Ancak her eseri otobiyografik olarak tanımlamak mümkün değildir. Otobiyografik öğeler eserin içinde silik/belli belirsiz bir anlatımla ya da örtük bir biçimde yer bulabilir, örtük anlatımlarda yazarın otobiyografik izleri kabul etmek istemediği düşünülür. Araştırmacı M. Medariç, “Otobiyografi/Otobiyografizm” (Автобиография и автобиографизм) başlıklı çalışmasında bu konuyu şu sözlerle açıklar: “Otobiyografizm, otobiyografiye ait özellikler taşıyan yazınsal bir türdür; bizzat otobiyografi olarak tanımlanmayan, otobiyografi adı altında yazılmamış ya da o şekilde algılanmayan metinlerde ifade bulabilir” (Medariç, 1998: 5). Ancak araştırmacı A. Gorbunova, söz konusu terimin bu şekilde yorumlanışını, otobiyografi gibi edebi bir fenomen için yeterli bulmaz; kavrama ait genel resim bu şekilde tam anlamıyla oluşturulamamıştır. Medariç ise tüm belgesel türlerinin çıkış noktası olarak değerlendirdiği otobiyografinin temel, kurucu ilkelerine özellikle dikkat çeker (Medariç, 1998: 6). Öte yandan araştırmacı O. Bolşev, bu konuyla ilgili çalışmalarında “itiraf/günah çıkarma niteliğinde otobiyografizm” ifadesini kullanarak yazarın özel hayatı timsalindeki buzdağının, suyun altında kalan kısmına ışık tutar. Bolşev, itiraf niteliğindeki otobiyografik eserlere; öngörülen gizli (kişisel) bilginin, metinlerin içeriğine geçişi ve eserde baskın bir sistemin kurulması ekseninde yaklaşır (Bolşev, 2002: 170). Bu durum genel itibarıyla mektuplarda, günlüklerde, çağdaşların hatıralarında ve belgelerde tasdik edilen sanatsal metinlere, travmatik yaşam hikâyelerine ve yazarın mücadeleci fikirlerine kadar indirgenir.

Birçok mitolojik öyküde *kendini bilmek*, bireysel güce ve akılla kendini keşfe işaret eder. Benzer bir biçimde kendiliğin keşfi ve ruhun sonsuzluğu arasında bir ilişki kuran Platon da Sokrates’in aktarımıyla ele aldığı “Phaidon” adlı diyalogda ruhun ölümsüzlüğü için kendiliğin keşfinin önemini vurgular (Platon, 2013: 61). Kendilik kavramının Antik Yunan kültürü içinde izlediği tutarlı ve olgun gelişim sürecinin, bu yönüyle, otobiyografinin bir tür olarak ortaya çıkışında yaratılan kendilik tanımını açığa çıkardığı düşünülebilir. Zira otobiyografi metninde basit bir anımsama çabasından daha öte bir anlatım inşası söz konusudur.

Otobiyografi, kendi kendini adlandıran bir metindir. Kurgu ile gerçekçilik arasındaki geçişken sınırdaki otobiyografi, kimi zaman edebiyatın içerisindeki türlerden biri olarak değerlendirilir, kimi zamansa biyografinin bir türü olarak görülür. Bunun yanı sıra otobiyografinin kendi içinde de türler ayrımı söz konusudur. Kimi romanlar ya da şiirler otobiyografik olarak değerlendirilir. Gerçekte bilimsel olarak adlandırılanlar dâhil olmak üzere her anlatının otobiyografik olduğu düşünülebilir. Nitekim otobiyografi, söylenmiş bir sözü kesen bir eksendir. Araştırmacı Leigh Gilmore, otobiyografinin tarihsel kökenini Hristiyanlıktaki itiraf geleneğine dayandırır (Gilmore, 1994: 5). İtiraf geleneği, otobiyografik kendilik tanımının oluşumunda önemli bir kültürel kaynaktır. Batı edebiyatı geleneğinde Aziz Augustinus'un "İtiraflar"ı ile başlayan otobiyografi türünün gerçek anlamda ilk temsilcisi Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau'nun eseri de aynı adı taşır: "İtiraflar". Ancak onun itirafları din dışı bir yaşantıyı dile getirir. Böylelikle itiraf geleneğini dönüşüme uğratan Rousseau, dini öğretilere göre erdemli insan olma çabasını ifade eden Augustinus'un aksine, yaşamı boyunca deneyimlediği, kendisine ait kusur ve hataların da kişilik gelişimine katkıda bulunduğunu ortaya koyar. Geleneksel otobiyografi eleştirmenleri, Rousseau'nun "İtiraflar" adlı eserini romantik bireyin doğuşunu müjdeleyen bir metin olarak nitelendirir. Rousseau ilk modern insan, ilk özgün birey olarak kabul edilir, zira "İtiraflar"ında kendini bir birey olarak tanımlar, okurun anlamasını istediği şey de kişiliğini nasıl kurduğunu, nasıl bireyselleştirdiğidir (Aksoy, 2009: 17-18). Böylelikle kendilik kavramı, kilisenin yaptırımcı kurumlarından soyutlanarak varoluşun merkezine yerleştirilmiştir.

Otobiyografi sanatının Batı edebiyatında yer edinmesi ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşir. Bu bağlamda değişen, evrilen bir varlık olarak kabul görmeye başlayan insanın, bir birey olmasının, kendi yaşamını kurmasının, kendi çabasıyla başarı kazanmasının hikâyesini temsil eden otobiyografi sanatının Batı edebiyatında ortaya çıkışı bireyle yakından ilişkilidir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise otobiyografi yazımı bir adım daha ileriye taşınır. İnsanı toplumsal ve tarihi bir bağlama oturtan bu yüzyılda kaleme alınan otobiyografi çalışmaları; tek bir insanın iç dünyasını ortaya koyarken, aynı zamanda dönemin düşünce dünyasına da ışık tutar (Aksoy, 2009: 16).

2. Otobiyografi Sanatının Rus Edebiyatındaki Tarihsel Gelişimi

Otobiyografi, bireyselliğin keşfiyle öne çıkan kişisel unsurların; itiraf, kronolojik veri ve anı gibi türlerin kavşak noktası olarak tanımlanır. Bu tanımlama, Rus edebiyatı özelinde özyaşamöyküsü, itiraf, vaaz vb. metin türlerinin tek bir potada eritilmiş biçimini ifade eder. Nitekim Rus edebiyatındaki metin türleri ancak XIII. yüzyılın ortalarında kendine özgü bir biçimde

sınıflandırılmaya başlanır.² Tarihsel sürece bakıldığında XII. yüzyılda kaleme alınan “Vladimir Monomah’ın Öğretisi” (Поучение Владимира Мономаха) ve “İgor Destanı” (Слово о полку Игореве) gibi eserler erken Rus edebiyatındaki dünyevileşme sürecinin ilk yankısı kabul edilir. Ancak otobiyografi sanatının ilk ayak sesleri dünyevileşme sürecinin öncesine uzanır, bu anlamda ilk Rus azizleri olarak anılan Boris ve Gleb’in yaşam öyküsünün anlatıldığı menkıbe (Сказание о Борисе и Глебе) hagiografya türünün önemli bir örneğidir. Bu metin yazar ve anlatıcının özdeş, anlatılan olayların ise yazarın seçimine tabi olduğu otobiyografi sanatı bağlamında değerlendirildiğinde, baştan sona bir yaşam hikâyesinin anlatılmamış olması gerçeği öne çıkar. Zira eserde Boris ve Gleb’in tüm yaşamı yerine, bu iki kardeşin nasıl öldürüldüğü aktarılmıştır.

Otobiyografi türünün gelişimi, yazarın düşünsel odağını yansıtan süreçle ilişkilidir. Yaşanmışlıklar üzerine aktarılan bilgi; karmaşık bir zaman perspektifine sahip olan ve anlatıcının geçmişini, kendisini, bu dünyaya olan farkındalığını, hayat anlayışını gözler önüne seren bir metne dönüşür (Bahtin, 1986: 417). Otobiyografi metinlerinde zamanla iki farklı evre ortaya çıkar: Bunlar; metni oluşturan gerçek anlatıcının planı ve onun geçmişe dair anımsadıklarıyla öne çıkan plandır. Bu ikisinin etkileşimi hem metnin zaman perspektifini belirler hem de ana metnin türünü meydana getirir. Araştırmacı N. Nikolina’nın ifadesiyle “Rus edebiyatında bu süreç hiç bu kadar açık/dolambaçsız olmamıştır” (Nikolina, 2017: 10). Benzer bir biçimde Yelizar’ın ve Avvakum’un yaşamöyküleri otobiyografi sanatı bağlamında Rus edebiyatında kaleme alınan önemli eserler arasında yer alır (Nikolina, 2017: 10). Bu anlamda “Baş Papaz Avvakum’un Özyaşamöyküsü” (Житие протопопа Аввакума) “Boris ve Gleb Menkıbesi”nden farklı olarak, kendi yaşamını kâğıda döken bir yazar olgusunu ortaya koyar. Böylelikle, verdiği mücadeleyi tarihe not düşmek için yaşamöyküsünü aktarma ihtiyacı güden Avvakum, bu edebi anlayışa yeni bir soluk getirmiştir.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda *benin* ortaya çıkışıyla otobiyografi sanatının Rus edebiyatındaki yansıması bireyselleşmeyle bütünleştirilmeye başlar. Araştırmacı D. Lihaçev’in altını çizdiği üzere, özellikle XVII. yüzyılda bireysellik anlayışının gelişme göstermesiyle insanın yazgısının şahsi bir probleme dönüştüğü, bireyselleştiği aşikârdır (Lihaçev, 1987: 208). *Benin* keşfinden sonra, (bireyselleşmeyle birlikte) *benin* dış dünya ile ve diğer insanlar ile olan bağlantısı da önem kazanır. Bu durum, yazarın farklı yüzlerle olan ilişkisine işaret eder.

² Rus kültüründe Bizans’a öykünerek kaleme alınan el yazmaları ve vakayinameler dönemin Rusya’sının dünya görüşünü ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Dini içerikli metinler sınıflandırılmasında İncil daima en üst noktada tutulurken, havarilerin yazıları, kıyameti ele alan yazılar ve kutsal kişilerin yaşam öyküleri (vita) kendi arasında bir sistem oluşturur (İnanır, 2003: 6-9).

Otobiyografik metinlerin incelenmesi Rus edebiyatında nispeten yeni bir türün gelişimini gözlemleme olanağı sağlar. Metin türleri arasındaki yazınsal gelişimini özellikle XVIII. yüzyıla ait iş metinlerinde öne çıkaran otobiyografik tür, zamanla kronolojik alıntılarla özdeşleştirilir. İki farklı zaman düzleminin karşılıklı ilişkisinin ve yalnızca geçmişin değil, aynı zamanda onun hikâye edilmesinin de önem taşıdığı bu metinlerin edebiyatın sınırları içinde ortaya çıkışı ise ancak daha sonra mümkün olur. Öte yandan iki farklı zaman tasarısının varlığı, metindeki öznel anlatım alanının oluşmasına zemin hazırlar. Bu öznel anlatımın ortaya çıkışında bir sonraki adım ise basit türdeki metnin yapısal dönüşümünde gerçekleşir. *Olgun* bir anlatıcının şimdiki zamandaki hali ile onun geçmişteki *beninin* tek bir konu etrafında toplandığı eserler XVIII. yüzyılın geç dönemlerinde ve XIX. yüzyılın başlarında varlık gösterir. Araştırmacı Nikolina, iki konu üzerinde oluşan bu anlatımı, yazarın okura özellikle iletmeye çalıştığı; geçmişten gelen *benin*, bizzat yazarın kaleminden çıkan otobiyografisi olarak değerlendirir (Nicolina, 2017: 11). Bu süreçte otobiyografi; anlatıcının ve eserin yazarının bir araya getirilerek karakterize edildiği bir tür olarak kalır. Buradan, yazarın gerçekler ve yaşanmışlıklar hakkındaki bilgisinin yalnızca dış dünya ile değil, kendi yargı ve değerlendirmelerinde adil olduğunu ortaya koyan öznellik düşüncesiyle, dolayısıyla iç dünyasıyla da ilişkili olduğu anlaşılır.

Otobiyografik metinler, yazarın yaşamı hakkında güvenilir bir bilgi kaynağıdır. Tüm bu bilgiler alıcı (okur) içindir, bilginin hacmi, niteliği ve eksik yönleri yazarın yetkinliği çerçevesinde belirlenir. Nikolina'nın önemle vurguladığı üzere, otobiyografinin temel iletişimsel amacı, yazarın kendi yaşamına dair bilgisine ve anılarına konu olan olayların zamana hapsedilerek saklanmasıdır (Nicolina, 2017: 11) Bu durum araştırmacı P. Florenski'nin saptamasında vurgulanır: Florenski, otobiyografideki üç ana kahramanı; hızla akıp giden ancak yazarın durdurmak istediği *zaman*, bütünsel açılımı farklılık gösterebilecek *benin geçmişte kalan yaşamı* ve benin zamansızlık bütünlüğünü saklayan *bellek* olarak sınıflandırır (Florenski, 1914: 202).

Rus edebiyatında başlı başına bir tür olarak otobiyografinin doğuşu XVIII. yüzyılda ortaya çıkan yeni metin türlerine verilecek isim arayışlarıyla başlar. Bu döneme ait belge niteliğindeki metinler yazarların niyetlerini ya da otobiyografik türü yansıtan çeşitli isimler taşır. Bunlar: *Anı notları* (Записки для памяти), *dergi* (журнал), *ev takvimi* (домашний календарь), *yaşamdan notlar* (записки жизни), *günlükler* (дневники), *ev yillığı* (домовая летопись), *yaşam* (жизнь), *yaşamımın tasviri* (описание моей жизни) gibi adlandırmalardır. Dönemin Rus kültürü için yeni bir yaklaşım olarak, başlıklarda “anlatıma ithafen, kendim hakkında, tarafımdan yazılmıştır” notları yer almaya başlar. Örneğin; “Князь Борис Иванович Курakin’in yaşamı, kendi kaleminden”, “Andrey Bolotov’un maceraları ve yaşamı, torunları için kendisi tarafından yazılmıştır”, “Kendi

kaleminden notlar”, “Kendisi tarafından kaleme alınmış” vb. Bu bilgilendirmelerin yanı sıra, başlıklarda olayların kronolojik bir sıraya göre ifade edilişi de gözlemlenir. Örneğin: “Tanınmış Bir Zat Olmayan Timofey Petroviç Kalaşnikov’un Yaşamı, 1762-1794 Yılları Arasındaki Yaşamı” (Жизнь незначительного Тимофея Петровича Калашникова, простым слогом писанная с 1762 по 1794 год) adlı eser (Nikolina 2017: 11). XIX. yüzyılın ilk on yılında kaleme alınan metinlerin başlıklarında ise kendini adlandırma ifadelerine ek olarak *hatıralar* ve *anılar* daha sonraları ise *otobiyografi* ve *otobiyografi notları* gibi ifadeler kullanılır. Böylelikle otobiyografik eserlerin adlandırılmalarında yaygın ve standartlaşmış bir yaklaşımdan söz edilebilir. Bu başlıklar genellikle; *notlar*, *hatıralar*, *yaşamım* gibi otobiyografi türünün ipuçlarını taşıyan ifadelerdir (Çekunova 1995: 135). N. Greç’in “Yaşamımdan Notlar” (Записки о моей жизни), G. Lvov’un “Anılarım” (Мои воспоминания) gibi eserler bu yaklaşıma örnek teşkil eder.

Araştırmacı Nikolina, XIX. ve XX. yüzyıl Rus edebiyatı otobiyografi metinlerine ait değerlendirmeleri sonucunda oluşturduğu anlambilimsel (semantik) sınıflandırmada *zaman* ve *uzam* kavramlarını önemle vurgular. Bu sınıflandırmada anlambilimsel bir öge olan *zaman* kavramını barındıran başlıklar, dolaylı ya da doğrudan bir ifadeyle yaşamın bir dönemini ifade eder. M. Voronov’un “Gençliğim” (Моя юность), İ. Sokolov-Mikitov’un “Çocukluğum” (Детство), M. Gorki’nin “Çocukluğum” (Детство) adlı eserleri bu yaklaşıma örnek sunar. Yaşamdan bir kesitin ya da tarihte önem taşıyan bir dönemin nitelendirilmesi noktasında ise bu tür adlandırılmalarda daha açık ifadelerle başvurulur: A. Belıy’ın “Çağın Başlangıcı” (Начало века) ve “İki Devrim Arasında” (Между двух революций) vb. Genel itibarıyla bir eserde ele alınan konunun belirli bir şahsiyete ait bir dönemi aktarması durumunda ise öznel ifadeler tercih edilir: G. Vinski’nin “Benim Dönemim” (Мое время), M. Şaginyan’ın “İnsan ve Zaman” (Человек и время). M. Nesferov’un “Eski Günler” (Давние дни), E. Saltıkov-Şedrin’in “Poşehon’un Eski Zamanları” (Пошехонская старина) eserlerinde başvuru adlandırılmalarda görüldüğü gibi geçmiş ve geleceği ayıran zamansal mesafe de kimi aktarımlarda yer bulmuştur. Bunun yanı sıra geçmiş ve şimdiye dair anlamsal zıtlıklar üzerinden yaratılan başlıklar – İ. Repin’in “Uzak-yakın” (Далекое-близкое), P. Bajov’un “Yakın-uzak” (Близкое-далекое) – ve zamanı belirli imgeler üzerinden aktaran başlıklar – O. Mandelştam’ın “Zamanın Uğultusu” (Шум времени) ve M. Gorki’nin “Ekmeğimi Kazanırken” (В людях) – yaratılan anlamsal zenginliği gözler önüne serer. Nikolina’nın sınıflandırmasında yer verdiği *uzam* içerikli başlıklar ise uzamsal göstergeleri ve belirli ya da belirsiz mekânlara ait adlandırmaları ifade eder: İ. Rostovtsev’in “Dünyanın Bir Ucunda” (На краю света), S. Volkov’un “Sergey Pasad’da” (В сергиевом посаде). Bu anlamda *göçebelik etme*, *seyahat*, *yol* gibi sözcüklerle ifade edilen uzamdaki yer değişikliğine dair

adlandırmalar – V. Gilyarovski'nin “Göçebeliğim” (Мои скитания), G. Çulkov'un “Seyahat Yılları” (Годы странствий) – ve *yaşam çizgisi* imgesiyle oluşturulan başlıklar – M. Evlogi'nin “Hayatımın Yolu” (Путь моей жизни), N. Plevitskaya'nın “Şarkılarla Benim Yolum” (Мой путь с песней), A. Denikin'in “Bir Rus Subayının Yolu” (Путь русского офицера) – öne çıkar (Çekunova, 1995: 137).

Uzam içerikli başlıklar, anlatıcının uzamsal bakışını, yani geçmişteki ve şimdideki tutumunu yönlendirebilir: İ. Rostovtsev'in “Dünyanın Bir Ucunda” (anlatıcının Sibirya'da bir köyde geçen çocukluğu üzerine) ve V. Nemiroviç-Dançenko'nun “Mezarlıklarda” (На кладбищах) adlı eserlerinde olduğu gibi. Çoğunlukla, *uzam* sözcüğü *zamanla* kesişir ve esere verilen isim olayın geçtiği mekân hakkında bilgi verdiği gibi, olayın gerçekleştiği zaman üzerine de veriler sunar: İ. Gonçarov'un “Üniversitede” (В университете), İ. Tvardovski'nin “Anavatan ve Gurbet” (Родина и чужбина), M. Gorki'nin “Benim Üniversitelerim” (Мои университеты) adlı eserleri gibi (Nikolina, 2017, 19-20). Bu sınıflandırmada geleneksel bir kullanım olan *yaşam bir kitaptır* metaforu üzerinden oluşturulan başlıklar da söz konusudur: P. Gnediç'in “Hayatımın Romani” (Роман моей жизни), İ. Yasinski'nin “Hayatın Kitabı” (Книга жизни), H. Sats'ın “Hayatımın Öyküsü” (Новеллы моей жизни) vb. Zaman ve uzamı aynı çizgide buluşturan *bellek* içerikli başlıklar ise şöyle örneklendirilebilir: M. Tolstoy'un “Belleğimin Arşivi” (Хранилище моей памяти), L. Çukovskaya'nın “Çocukluk Döneminde Bellek” (Память детства), S. Pilyavskaya'nın “Belleğin Kurallarına Göre” (По праву памяти). Hatıralardan kesitler sunan, onları geçmiş temsili bir zincirden kopararak seçilmiş bir konuma taşıyan bir başka yaklaşımda ise bütünden parçaya mantığı izlenir, diğer bir ifadeyle *hayat kitabın ta kendisidir* yaklaşımıyla hareket edilir: M. Dmitriyev'in “Hayatımdaki Anılardan Başlıklar” (Глав из воспоминаний моей жизни), P. Zasodimski'nin “Anılardan” (Из воспоминаний) eserlerinde olduğu gibi (Nikolina, 2017: 21).

Doğrudan yazarın eğilimini, amacını ortaya koyan ve onun yaşama dair değerlendirmelerini ifade eden aktarımlarda hatıranın amacı, temel unsuru gibi pek çok ayrıntı öne çıkar. Bu bağlamda N. Berdyayev'in “Kendini Tanıma” (Самопознание), V. Astafyev'in “Son Veda” (Последний поклон), L. Sergeyev'in “Dönüp Bak” (Оглянись) adlı eserleri bir amacın varlığına işaret eder. M. Znamenski'nin “Kaybolan İnsanlar” (Исчезнувшие люди), L. Rahmanov'un “Çocukluk Zamanımdaki Yetişkinler” (Взрослые моего детства), V. Pirojkova'nın “Kayıp Nesil” (Потерянное поколение) eserleri ise kaleme alınan anılardaki ana unsuru gözler önüne serer. Yazarın *hayatımın romani* düşüncesiyle ele aldığı bu gibi eserlerde kimi zaman başkahraman öne çıkarılır, bunun yanı sıra *anlatıcıyla* bütünlük içinde bir anlatım söz konusudur. G. Vişnevskaya'nın “Galina” (Галина), “M. Plisetskaya'nın “Ben Mayya” (Я, Майя) adlı eserleri

bu sınıflandırmaya dâhil edilebilir. Benzer bir biçimde tasvir edilen geçmişin bir işareti olarak veya eserin ana içeriğini belirleyen gerçeklik, olgu veya olayları ifade etmesi bağlamında İ. Babel'in "İlk Aşk" (Первая любовь), K. Çukovski'nin "Gümüş Rozet" (Серебрянный герб) adlı eserler önem taşır.

Otobiyografi sanatının edebi eserlerdeki izlerini görünür kılan söz konusu sınıflandırmalardan farklı bir biçimde oluşturulan eser adları ise aşağıdaki gibidir:

- a) Anılarda özelliğın altını çizen başlıklar: A. Remizov'un "Kırpık Gözlerle" (Подстриженными глазами), N. Berberova'nın "İtaliklerim" (Курсив мой) vb.
- b) Yazarın geçmişe ya da kendi değerlendirmesine verdiği önemi ifade eden başlıklar: K. Lukaşeviç'in "Benim Tatlı Çocukluğım" (Моё милое детство), S. Liforey'in "Zor Yıllar" (Страдные годы).
- c) Türsel nitelemeyi ifade eden başlıklar: A. Grin'in "Otobiyografik Öykü" (Автобиографическая повесть), A. Mariyengof'un "Yalansız Roman" (Роман без вранья) vb. (Nikolina, 2017: 25-27).

Rusya tarihi ve Rus kültürü özelinde geçmişin bir kanıtı olduğu düşünülen otobiyografi metinleri tarihsel değerlendirmelerin aktarıldığı söz dağarcığı ve tematik sınıflandırmalarla bellek bütünlüğü için zengin bir kaynak kabul edilebilir. Bu türün saptanışının geç dönemlerde gerçekleştiği ifade edilse de antik dönemde ve orta çağda popülerliğinin olduğu, Batı'da olduğu gibi Rusya'da da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda *benin* ortaya çıkışıyla toplumsal ve kültürel yaşama yansdığı gözlemlenir.

Sonuç

Rus edebiyatında otobiyografi sanatı ekseninde kaleme alınan eserler tarihsel süreçte gerek yapısal gerek metinsel bağlamda yazarın kendi aktarımı ve dönemin sanat anlayışı ile ilişkili olarak belli değişikliklere uğramış, evrilmiştir. XVIII. yüzyılda kaleme alınan eserlerde *notlar* (записки) ifadesinin yer aldığı eser adları baskınken, XIX. yüzyıla ait eserlerde çoğunlukla *hatıralar* (воспоминания), *yaşamım* (моя жизнь), *çocukluk dönemi* (детство) gibi nitelemeler mevcuttur. XIX. yüzyıla ait otobiyografik eserlerde dönemin edebiyat anlayışı gereği metaforik ifadeler içeren başlıklara da yer verilmiştir: Ye. Vodovozova'nın "Hayatın Şafağında" (На заре жизни). XX. yüzyıl Rus edebiyatı otobiyografi metinlerinde ise bir taraftan kahramanların özelliklerini ifade eden öğeler öne çıkarken– Vs. N. İvanov'un "Gençlik ve Özgürlük" (Юность и свобода), M. Şaginyan'ın "İnsan ve Zaman" (Человек и время) vb. – diğer taraftan olay ya da nesne tabanlı

kullanımlara yer verilmeye başlanır: İ. Babel'in "Uyanış" (Пробуждение), K. Çukovski'nin "Gümüş Rozet" (Серебряный герб) vb. XX. yüzyıl Rus edebiyatına ait eserlerde yazara dair öznel imgelerin yaygınlaşmaya başladığı gözlemlenir. Bireysel simgeler öne çıkmaya başlar: B. Livşinets'in "Bir Buçuk Gözlü Okçu" (Полутораглазый стрелец) adlı eserinde olduğu gibi. Böylelikle incelenmekte olan türlerde, yazarların bireysel yaratıcılıklarının ürünü olan eserlerin sayısı artmış, söz konusu otobiyografik çalışmalardaki standartlaşma ortadan kaybolmaya başlamıştır.

Rus edebiyatında otobiyografi sanatı yalnızca tema ya da anlatım bağlamında değil, aynı zamanda eserlere verilen isimlerdeki düzenlemeler konusunda da bu çerçevede gerçekleşen evrim sürecini yansıtır. Zira yazın sanatının gelişmesiyle birlikte eser isimlerinde öne çıkan ayrıntılı, açıklayıcı biçimden daha kapsamlı, simgesel olana geçiş olur. Dolayısıyla bir eserin taşıdığı isim, tek biçimliliğini, gelenekselliğini kaybederek metinde ele alınan tema üzerine yazarın bireysel varlığını ortaya koyan bir araç konumuna erişir. Buna bağlı olarak eserlere verilen isimlerin fonksiyonları değişir. Okurun algısı da bu durumdan etkilenir: XVIII. yüzyıla ait metinlerdeki çok fonksiyonlu, ayrıntılı eser isimleri, yazarın niyetini ortaya koyan ve okurun düşünce dünyasını harekete geçiren daha kapsamlı anlambilimsel isimlerle yer değiştirir. Diğer bir ifadeyle XVIII. yüzyıla ait eserleri adlandırma noktasında Rus edebiyatında öne çıkan otobiyografi sanatı, mevcut çok fonksiyonlu, ayrıntılı başlıklar üzerinden yazarın iç dünyasını açıkça ortaya koymuş, henüz kitap kapağında otobiyografi yaklaşımı gözler önüne sermiştir: *anı notları*, *yaşamıma ithafen* vb. kullanımlarla. XIX. yüzyılda kaleme alınan metinlerin başlıklarında ise *kendini adlandırma* düşüncesinden hareketle *hatıralar*, *otobiyografi notları* gibi ifadeler kullanılmıştır. Böylelikle otobiyografi sanatı ekseninde oluşturulmuş eserlerin adlandırılmalarında yaygın ve standartlaşmış bir yaklaşımdan söz edilebilir. Bu eserlerde genellikle; *notlar*, *hatıralar*, *yaşamım* gibi otobiyografi türünün ipuçlarını taşıyan ifadeler dikkat çeker. XX. yüzyıla ait edebi eserlerin ise hem tipik hem bireysel bir yapıya sahip olduğundan söz edilebilir. Başka bir ifadeyle bu dönemde XVIII. yüzyıldaki kapsamlı, açıklayıcı aktarımdan simgesel ve bireysel olana doğru bir geçiş söz konusu olmuş; otobiyografi sanatı özelinde Rus edebiyatında gerçekleşen evrilme süreci standart olandan uzaklaşmış ve bireysel bir çizgide gelişme göstermiştir.

KAYNAKÇA

Aksoy, N. (2009). *Kurgulanmış Benlikler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bahtin, M. (1986). *Estetika slovesnogo tvorçestva*. Moskva: İskusstvo.

Bahtin, M., (2000). Avtor i geroy v estetiçeskoj deystvitelnosti. Avtor i geroy. K filosofskim osnovam gumanitarnih nauk. SPB.

Bolşev, O. A. (2002). *İspovedalno-avtobiografişeskie naçalo v russkoy proze vtoroy polovini XX veka*. SPB: Filol. f-t.

Bruner, J. S. Life as narrative. Social research, 54 (1), (ss.11-32) (Çevrimiçi) <https://philpapers.org/rec/BRULAN-2>, 22.12.2018

Cluzeau, F. D. (2009). Homeros'ta Epik Bellek. *Arkeoloji ve Sanat*. Sayı: 131, İstanbul. ss. 14-22.

Çekunova, A. E. (1995). *Russkoe memuaroe nasledie vtoroy polovni XVII- XVIII vv. Opiť istočnikovedçeskogo analiza*. Moskva: YY.

Doğan, Ş. (1993). "Otobiyografi ve Anı Korelasyonunda Anlatıcı ve Protagonist Özdeşliği Üzerine." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 10/ Sayı 1/ Temmuz. ss. 106-125.

Florenski, P. A. (1914). *Stoll i utverjdenie istini*. Moskva: Pravda.

Gilmore, L. (1994). The Mark of Autobiography: Postmodernism, Autobiography and Genre, *Autobiography and Postmodernism*. Ed. K. Ashley, L. Gilmore, G. Peters, Amherst. The University of Massachusetts Press. ss. 5-17.

İnanır, E. (2003). *Rus Edebiyatı İncelemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Lihaçev, D. (1987). *Velikiy put*. Moskva: Sovremennik.

Medariç, M. (1998). *Avtobiografiya/avtobiografizm, Avtointerpretatsiya: sb.st.porus. Lit. XII-XX vv. pod. red. A. Muratova i İezuitovoy*, SPB: S.-Peterb. Un-ta.

Nikolina, N. A. (2017). *Poetika russkoy avtobiografişeskey prozi*. Moskva: Flinta.

Platon, (2013). Phaidon. Çev. Furkan Akdemir. İstanbul: Say Yayınları.

Pospelov, G. (2005). *Edebiyat Bilimi*. Çev. Yılmaz Onay. 2. Baskı. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.

Randall, L. W. (2014). *Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. Çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.